

PROIECT PN II ID PCE 2011- 3 – 0078

Studii de arheo-metalurgie pe aurul si argintul dacic folosind metode performante de spectrometrie de raze X

TEMA: ARGINTUL TEZAURELOR MORMINTELOR PRINCIPILOR GETI DIN SECOLELE IV-II A.CHR.

Obiectul studiului

În ultimii 100 de ani mai multe descoperiri arheologice întâmplătoare, de mare răsunet public la vremea lor și, de-a lungul timpului, cu considerabile consecințe în cercetarea istorico-arheologică, au venit să contureze o grupă de monumente bine documentate cantitativ și calitativ, omogene, concentrate în principal în regiunile sudice ale României (Muntenia, Oltenia, Dobrogea) și provenind, în mare, din sec. V-II a.Chr. sau, exprimat în termeni istorici, din prima epocă de înflorire economică, socială, militar-politică și cultural-religioasă a societății locale geto-dace. Aceste descoperiri aparțin categoriei, definite în mod curent în literatura de specialitate, ca aceea a mormintelor princiare. Termeni alternativi folosiți au fost aceia de morminte regale sau morminte aristocratice; de la o vreme, din dorința de a evita terminologia care implică *ab initio* o interpretare istorică, unii specialiști români preferă noțiunea neutră de morminte fastuoase (Prunkgräber), introdusă în discuția problemei, cu câteva decenii în urmă, de profesorul german Georg Kossack. Prin extindere, în această categorie se includ și acele descoperiri individuale (piese izolate) sau colective (obiecte descoperite grupat), incluse formal în categoria tezaure dar care au putut reprezenta componente ale unor inventare funerare (cum a fost evident cazul la Peretu și se poate presupune la Craiova și Băiceni).

Monumentele în discuție au ieșit în evidență și rețin în continuare interesul specialiștilor, dar și al publicului larg, al vizitatorilor de muzee, în primul rând datorită valorii intrinsece a metalului rar din care au fost confecționate (aur la Băiceni, Poiana-Cotofenești, puțin la Agighiol, mai frecvent – la Craiova, Agighiol, Peretu, Poroina - argint), dar mai ales datorită valorii artistice a reprezentărilor figurate de pe aceste obiecte, ilustrative pentru viața social-politică, militară și religioasă a societății în care au produse și au circulat. Dacă cel de-al doilea aspect poate fi

analizat și interpretat independent de către arheologi și istorici de artă, cel dintâi tine de arheo-metalurgie și nu poate fi clarificat decât prin contribuția analizelor fizico-chimice și implicarea geologiei/mineralogiei. Sub acest aspect, studiul de față poate aduce contribuții hotărâtoare privind calitatea și originea metalului pretios, procedeele de obținere a metalului/aliajului, procedeele de prelucrare (formare, ornamentare). Comparatia rezultatelor analizelor efectuate pe piese sau loturi diferite de obiecte (de ex. Agighiol versus Peretu) este de natură să furnizeze informații hotărâtoare pentru a stabili gradul de asemănare, mergând până la identitate, între diferitele piese, permitând concluzii ferme privind originea, înrudirea și chiar apartenența la producția aceluiași meșter, atelier, centru sau mediu cultural.

Studiul de arheo-metalurgie are totodată și implicații practice privind tratarea și conservarea în laborator, respectiv pentru asigurarea condițiilor optime de păstrare în muzeu. În cazul de față cel mai interesat beneficiar al acestui studiu este MNIR (Muzeul Național de Istorie al României), care este depozitarul celor mai importante dintre loturile avute în vedere.

Într-o etapă viitoare studiul de față va trebui să includă o serie de descoperiri similare din Bulgaria, Republica Moldova și Ucraina, cu scopul de a pune în evidență asemănările și deosebirile dintre piesele din România și acelea, de același tip și din aceeași vreme, din aceste țări. Aceasta înseamnă a identifica piesele similare în discuție, a solicita de la depozitari eventualele rezultate existente sau chiar a iniția analize de spectrometrie de raze X, în cadrul unui proiect internațional. Este o împrejurare fericită faptul că analizele ce vor fi realizate de noi pe unele piese de la Agighiol și Peretu vor putea fi confruntate cu cele realizate pe unele piese similare de la Detroit Institute of Art (coiful) și Metropolitan Museum (paharul-rhyton) de Pieter Meyers¹.

Istoricul cercetărilor.

În studiul de față, istoricul cercetării se limitează la evocarea, în ordinea faptelor, a descoperirii (de regulă fortuite), a verificărilor ulterioare în teren (Poiana-Cotofenesti, Agighiol, Băiceni, Peretu, Găvani), a publicării, de regulă mult întârziată (cu peste 30-40 ani), la început

¹ P. Meyers, Three Silver Objects from Thrace: A Technical Examination, Metropolitan Museum Journal 16, 1982, 49-54

incompletă, a acreditării în circulația științifică și muzeistică internațională. La capitolul cercetărilor de arheo-metalurgie acest istoric este extrem de sărac² - un fapt menit să sublinieze interesul particular și urgenta acestei componente a proiectului nostru.

Istoricul descoperirilor:

1. **Poroina**, jud. Mehedinți. Rhyton de argint, probabil descoperire izolată, intrat în colecțiile Muzeului National de Antichități (MNA) în anul **1883**; actualmente la MNIR; publicat de Al. I. Odobescu, *Le tresor de Petrossa*, vol. I, 1889, p. 498 și fig. 202 și 205. Lit.: Pârvan, *Getica* 1926, p.9, 20-21; Berciu, *Arta* 1969, p. 153-160; Berciu, *Contribution* 1974, p.169-178; catalogue expo: Goldhelm 1993, p. 169; I Daci 1997, p.204; Goldskatter 2004, p.162-163.
2. **„Tezaurul de la Craiova”**. Lot de piese de harnasament din argint (77,, piese, parte întregi, parte vătămate” și 13 fragmente mai mici, cu o greutate totală de 1793 g)³ cumpărat de Muzeul de Preistorie din Berlin, în **1917-1918**, de la bijutierul Mendel din Craiova; restituit parțial (60 piese) României în 1927; actualmente la MNIR; o piesă provenind probabil din tezaur se află la Muzeul Olteniei – Craiova (cf. D. Bondoc, *Tezaurul Muzeului Olteniei. Antichitatea*, Craiova, 2007, p.27-28, unde se afirmă că ar fi fost descoperită în 1934 pe teritoriul Craiovei), iar alta în Colectia Severeanu (M. Gramatopol, *RRHA VII*, 1970, p.131); lotul rămas la Berlin, dus în URSS la sfârșitul războiului, este păstrat actualmente la Muzeul Puskin din Moscova; loc de descoperire și context necunoscut, provine probabil în Oltenia; publicat de Hubert Schmidt, *Skythischer Pferdegesschirrschmuck aus einem Silberdepot unbekannter Herkunft*, *PZ XVIII*, 1927, p. 1-90; Lit.: K. Malkina, *Zu den skythischen Pferdegesschirrschmuck aus Craiova*, *PZ XIX*,

² După știința noastră singurele rezultate de analize spectrale (în spectrul UV) pe obiecte din această grupă de descoperiri (Craiova, Agighiol și Peretu) sunt cele publicate în anexă de Em. Moscalu, 70. *BerRGK* 1989, p. 184-187, realizate în laboratorul A-3 al Institutului Central pentru Tehnologie în Industria Construcțiilor de Mașini.

³ Cf. H. Schmidt 1927, p. 4: „ Es liegen 77 teils unversehrte, teils beschädigte Silberschmuckstücke und 13 kleinere dazugehörige Bruchstücke im Gesamtgewicht von 1793 g vor”. Primele 77 piese corespund celor 77 intrări din catalogul lui Schmidt (p. 4-10); celelalte 13 nu sunt catalogate. În ciuda afirmației lui Schmidt, după care „toate piesele depozitului de argint sunt întrunite pe planșele 1 și 2”, pe aceste planșe nu putem număra decât 35 + 27, așadar 62 piese.

1928, p. 152-185; Al. Tzigara-Smurcas, în Conv. Lit. LXI, 1928, p. 19-24; idem, *Memorii*, vol. III, 2003, p. 120-125 si 237-241; Berciu, *Arta* 1969, p. 123-146; Berciu, *Contribution* 1974, p.137-161; Petre Alexandrescu, *Un art thraco-gete?*, *Dacia* XVIII, 1974, p. 279 urm. si pl. 6; M. Gramatopol, *Studia* III, 2008, p.110-121 si 180-194; Cataloage expo: Goldhelm 1993, p. 152-153; I Daci 1997 , p.180-183 (date gresite); Goldskatter 2004, p.156-157.

3. **Poiana-Cotofenesti** (com. Vărbilău, jud. Prahova). Coif de aur, descoperit întâmplător în **1928** si intrat în colectiile MNA, nr. inv. VIII 6; actualmente la MNIR; săpături de verificare I. Andriesescu 1929, fără rezultat. Ilustrat de I. Andriesescu, fără comentarii, în *RPAN* I, 1937,1, pl. VII-XII; publicat de Berciu, *Arta* 1969, p.77-82; Berciu, *Contribution* 1974, p.85-92; Cataloage expo: Goldhelm 1993, p. 148-149; I Daci 1997 , p. 203; Goldskatter 2004, p.154-155.
4. Mormântul princiar de la **Agighiol** (jud. Tulcea). Descoperire întâmplătoare în primăvara **1931**, cu ocazia exploatării ilegale a pietrei dintr-un tumul funerar, când au fost descoperite piesele de argint si aur; după ancheta oficială, săpături conduse de I. Andriesescu (ajutat de studentul D. Berciu), în perioada 17 oct. – 5 nov. 1931, care au identificat dromosul, cele două camere funerare (pentru 2 persoane) si camera celor 3 cai sacrificati, recuperând resturi din inventar. Intrat la MNA, astăzi la MNIR. Ilustrat de I. Andriesescu, fără comentarii, în *RPAN* I, 1937,1, pl. XIII-XXVII; publicat abia în 1969 de Berciu, *Das thrako-getische Fürstengrab von Agighiol in Rumänien* , 50. Bericht der Roemisch-Germanischen Kommission 1969, p. 209-265 si pl. 110-139; Berciu, *Arta* 1969, p.33-76; Berciu, *Contribution* 1974, p.40-84; Cataloage expo: Goldhelm 1993, p. 161-167; I Daci 1997 , p. 184-192; Goldskatter 2004, p.160-161.
5. Mormântul princiar de la **Peretu** (jud. Teleorman). Descoperire întâmplătoare provocată de arături adânci în noiembrie **1970**, urmată în același an (12-22 nov.) si în iulie 1971 de săpături de salvare, executate de Emil Moscalu. Cele mai pretioase obiecte, cele de argint, constituiau un „tezaur funerar”,1 depus într-un cazan de bronz la 7,5 m distanță de mortul înhumat; ele au fost scoase de plug înainte intervenției arheologilor. Săpătura a dezvelit mormântul principal si celelalte depuneri: carul funerar, animale sacrificate (cal,

vită, câini). Inventar intrat direct la MNIR. Publicatia monografică Emil Moscalu, *Das thrako-getische Fürstengrab von Peretu in Rumänien*, 70. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1989, p. 129-190 si pl. 41-64.; anterior Voivozeanu, Moscalu, CAMNI 3, 1979, p. 353 ur.; Moscalu, Voivozeanu, APVLVM 17, 1979, p. 103 urm.; Moscalu, Thraco-Dacica 7, 1986, p. 59 urm. Cataloge expo: Goldhelm 1993, p. 154-160; I Daci 1997 , p. 196-202; Goldskatter 2004, p.158-159.

6. Mormântul princiar de la **Găvani** (com. Gemenele, jud. Brăila). Descoperire fortuită, făcută în **1971**, în condițiile săpării unui canal de irigații care a desființat o movilă funerară mică, și a împrăștiat resturile umane (înhumate) și animale (cai), precum și inventarul funerar pe o suprafață mare; nici o urmă nu s-a păstrat in situ. Din inventar se remarcă coiful de bronz de tip attic și piesele de harnasament: zăbalele de fier (12 psalii plus 6 mustiuce formate din câte două bare articulate, asadar 6 zăbale complete) și cele cinci aplici turnate „din metal argintat” (varianta franceză: „en métal blanc et argenté”??) ornate prin gravare, reprezentând câte trei capete de cai în rozetă. Nu s-au efectuat săpături arheologice. Materialul se păstrează la Muzeul Brăilei. Publicat de N. Hartuchi, *Mormântul princiar traco-getic de la Găvani, județul Brăila*, Istros IV, 1986, p. 25-70; V. Sîrbu, N. Hartuchi, în Actes du IIe Colloque International d’Archéologie Funéraire; Tulcea, 2000, p. 139-153.

La istoricul descoperirilor/cercetării ar trebui incluse datele adesea citate, dar nu suficient de bine documentate despre cele două piese de argint „traco-getice” aflate în SUA, ajunse acolo prin comerțul de antichități și despre care se presupune că au fost descoperite în spațiul Dunării de jos, eventual chiar al Olteniei. Ele reprezintă cele mai apropiate analogii pentru paharele de argint de la Agighiol, mai nou și de la Rogozen, respectiv pentru coifurile de argint de la Agighiol și Peretu, ceea ce face credibile informațiile privind proveniența lor din aria Dunării de jos (poate chiar din „tezaurul de la Craiova” sau „tezaurul din sudul Olteniei”, cum îl numea M. Gramatopol, *Studia III*, 2008, p. 180-193) și, oricum, încadrarea lor în producția aceluiași atelier sau meșteșugărie. Este decisivă în acest sens dovada adusă de Peter Meyers, care a observat că anumite decoruri de pe cele două piese aflate în SUA au fost aplicate cu același poanson, care a lăsat urme identice în argint; în același sens vorbește și analiza elementală, care a arătat că

argintul folosit la fabricarea celor două piese (cu un conținut redus de cupru, conținut identic de aur și extrem de redus de iridium) provine dintr-o sursă comună de minereu; cf. Meyers, , Metropolitan Museum Journal 16, 1982, p. 52-54 și fig. 5-7.

1. *Cupa-rhyton de la Metropolitan Museum of Art*, descoperită prin 1913-1914, ajunsă în colecția F. Trau din Viena, expusă în 1934 în expoziția „Eurasische Kunst” și publicată de V. Griessmeier, în *Wiener Beitr. zur Kunst- und Kulturgeschichte Asiens IX*, 1936, p.40-60; prezentată și de P. Jacobsthal, *Early Celtic Art*, 1944, p. 36 și pl. 226-227; cf. și B. Goldman, *Bull. of the Detroit Institute of Arts* 42, 1963, 4, p.68-69; Berciu, *Arta* 1969, p. 89-93; idem, *Contribution* 1974, p. 98-103; P. Meyers, op. cit., p. 51 urm.
2. *Coiful „tracic” de la Detroit Institute of Arts*, provenind din regiunea „Portilor de Fier”, ajuns în aceeași colecție F. Trau, din Viena, și publicat pentru întâia oară de B. Goldman, *A Scythian Helmet from the Danube*, *Bull. of the Detroit Institute of Arts* 42, 1963, 4, p. 63-67; idem, *Late Scythian Art in the West: the Detroit Helmet*, *IPEK* 22, 1966-1969, p. 67 urm.; Berciu, *Arta*, 1969, p. 83-88; Berciu, *Contribution* 1974, p. 93-97; P. Meyers, op.cit., p. 49-50.

Descoperirile citate mai sus, care fac obiectul prezentei cercetări și cărora li se vor adăuga într-o etapă următoare descoperiri similare din Bulgaria de nord (de ex. mormintele princiare de la Vrata sau marele tezaur de vase de argint de la Rogozen), au în comun o serie de trăsături care definesc un fenomen unitar, coerent, relevant pentru istoria social-politică, culturală și religioasă a spațiului „getic” în veacurile V-II a. Chr.

Avem în vedere compoziția similară din punct de vedere funcțional, tipologic și stilistic; comune sunt piesele de paradă și ceremonial din metal pretios: coifurile (Agighiol, Peretu, Detroit din argint, Poiana-Cotofenesti și Băiceni din aur), cnemidele (din argint Agighiol, Vrata), aplicile de harnasament („Craiova”, Agighiol și Peretu din argint, Găvani metal argintat?, Agighiol, Băiceni din aur), vasele de argint de felul fialelor sau al paharelor- rhyton (Agighiol, Peretu, Metropolitan, Poroina); comune sunt reprezentările figurative umane și animaliere, produse ale

unui imaginar cu un cert caracter local, pe care le găsim pe multe dintre aceste piese (coifuri, cnemide, harnasament, vasele-rhyton); caracteristică este manifestarea acestor trăsături comune în contexte arheologice similare, în primul rând în morminte tumulare fastuoase, cum sunt cele de la Agighiol, Peretu, Găvani, Vrata; și „tezaurul de la Craiova” ar putea proveni dintr-un astfel de mormânt, al cărui inventar va fi fost împărțit și comercializat de descoperitori .

Cercetarea de arheo-metalurgie are rolul de a clarifica problemele tehnice legate de aceste manifestări comune ale turecicii traco-getice. Prin analize și măsurători pe piesele turecice , confruntate cu datele geologiei și mineralogiei, poate fi abordată problema originii, respectiv a aprovizionării meșterilor locali stabili sau ambulanti cu materia primă: metalul pretios. Aplicând o anumită strategie, aceste măsurători vor permite stabilirea de asemănări sau deosebiri relevante între artefacte aparținând unuia și aceluiași context (inventar funerar, tezaur) sau între piese, respectiv ansambluri de piese provenind din contexte diferite. În acest fel, în plus față de studiul comparativ, tipologic și stilistic, analizele și cercetările de arheo-metalurgie vor aduce o contribuție esențială, obiectivă , exprimabilă în valori matematice la identificarea produselor turecice locale și separarea lor de cele scitice, la clasificarea pieselor pe ateliere, la localizarea acestora și la urmărirea difuziunii produselor lor în spațiul getic și în cel învecinat, sud-tracic sau scitic.

Dosarul 1: „Tezaurul de la Craiova”

În acest caz, care prezintă un anumit grad de urgență, aplicarea spectrometriei de raze X promite să aducă lămuriri suplimentare, demult așteptate, în ce privește însuși caracterul descoperirii (inventar funerar sau tezaur/depozit ?), componenta inițială (au aparținut acestei descoperiri și cele două piese, un rhyton și un coif de argint, ajunse la Viena și apoi la New York și Detroit, pentru care dispunem acum de analizele lui Meyers?) , câte piese întregi și fragmentare au ajuns la Muzeul de Preistorie din Berlin în 1918, câte au fost restituite României, respectiv MNA (?) în 1927 (azi la MNIR) și câte au rămas la Berlin prin înțelegerea amiabilă dintre Tzigara-Samurcas și von Falke ?, există tară (MNIR) copii ale pieselor cedate Muzeului din Berlin ? care a fost soarta lotului de la Berlin și unde se află el astăzi ?

În prima etapă a actualului proiect, demersul nostru s-a concentrat, pe deoparte, pe documentarea bibliografică exhaustivă, iar pe de alta, pe studiul materialelor de arhivă și dobândirea de informații inedite pe această cale.

Bibliografia

- Hubert Schmidt, *Skythischer Pferdegeschirrschmuck aus einem Silberdepot unbekannter Herkunft*, PZ XVIII, 1927, p. 1-90;
 - K. Malkina, *Zu den skythischen Pferdegeschirrschmuck aus Craiova*, PZ XIX, 1928, p. 152-185;
 - Al. Tzigara-Smurcas, în Conv. Lit. LXI, 1928, p. 19-24;
 - idem, *Memorii*, vol. III, 2003, p. 120-125 și 237-241;
 - D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bibl.Arh., Bucuresti, 1969, p. 123-146;
 - D. Berciu, *Contribution à l'étude de l'art thraco-gète*, Bucuresti, 1974, p.137-161;
 - Petre Alexandrescu, *Un art thraco-gète?*, Dacia XVIII, 1974, p. 279 urm. și pl. 6;
 - M. Gramatopol, *Studia III*, 2008, p.110-121 și 180-194;
 - W. Menghin, în *Das Berliner Museum für Vor- und Frühgeschichte. Festschrift zum 175-jährigen Bestehen*, Acta Praehistorica et Archaeologica 36/37, 2004/2005, p. 122-161, în special p. 146-148 și fig. 10.
- Cataloage de expoziții (peste hotare): *Goldhelm*, Frankfurt/Main, 1993, p. 152-153; *I Daci*, Firenze, 1997, p.180-183 (date gresite); *Goldskatter*, Stockholm, 2004, p.156-157.

Materiale de arhivă

Documente de arhivă inedite referitoare la achiziționarea „tezaurului” (1917-1918) și la tratativele cu partea română, reprezentată de Al. Tzigara-Samurcas, în calitate sa de Inspector general al muzeelor, până la restituirea majorității pieselor (1922-1927) se păstrează la arhiva Muzeului de Pre- și Protoistorie din Berlin (Museum für Vor- und Frühgeschichte) și mi-au fost

accesibile prin bunăvointa fostului director, profesorul W. Menghin, si a actualului director adjunct d-na dr. Alix Hänsel. Gratie dr. Hänsel si d-nei Katja Vollert, de curând am căpătat informatia că piesele de la Craiova rămase din 1927 în posesia muzeului berlinez se află astăzi la Muzeul de artă Puskin din Moscova, unde sunt înregistrate sub nr. inv. Aar 954-962; 964-965; 967-969 si 980 (deci 15 piese).